

HİTİT DEVLETLERİNİN BATI ANADOLU POLİTİKASI

Prof. Dr. Ekrem

Değişik görüşler ileri sürülmesine rağmen Anadolu'ya nereden geldikleri henüz tam olarak bilinmeyen (1), ancak, MÖ 2 bin yıl Anadolu utarihinde büyük roller oynadığına şüphe olmayan Hititler'in Batı anadolu ile olan ilişkilerini gözler önüne serebilmek için, Hitit devlet arşivindeki yazılı belgeleri son derece iyi tetkik etmek lazımdır.

Fakat hemen belirtelim ki, konunun daha iyi anlaşılması bakımından, Hitit siyasi tarihini Eski, Orta ve Yeni devlet olmak üzere üç ana bölümde ele almak, çok daha yararlı olacaktır.

I- ESKİ HİTİT DEVLETİ ZAMANINDA BATI ANADOLU POLİTİKASI

Bilindiği gibi, Eski Hitit devletinin en aktif kralı I. Hattuşili dir. Gerçek adı Labarna olan, fakat Hattuşaş şehrini zaptettikten sonra, "Hattuşaş fatihi" anlamına "Hattuşili" lakabını alan bu Hitit kralı, etkin bir fetih siyaseti izlemiştir.

Kendisinden kalan annallerden ve Eski Hitit devletinin son kralı Telepinuş'un fermanından öğrenildiğine göre, onun zamanında Hitit devletinin sınırları epeyce genişlemişti. Gerçekten, Hupışna (Konya-Ereğli), Tuvanuva (Tyana-Kilisehirsar), Nenaşsa (Nenasos-Aksaray) ve Landa (Larende-Karaman) şehirleri, Hitit orduları tarafından zaptedilmişti (2).

Diğer taraftan, Yeni Hitit devleti zamanına ait bir antlaşmanın tarihi giriş kısmında (3), I. Hattuşili'nin (Labarna) Arzava memleketlerinden Viluşa'yı (4) zaptı ve oğlunu da Tuvanuva'ya (5) vali tayin ettiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla, onun zamanında, devletin siyasi hudutlarının bugünkü Bor'dan Batı Anadolu'daki Viluşa'ya (6) kadar uzandığı anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki, I. Hattuşili, ilk defa olarak Kuşsara kralı Anitta tarafından sağlanan Orta Anadolu'nun siyasi birliğini yeniden kurmakla kalmamış, Batı Anadolu ile de meşgul olmuştur.

I. Hattuşili'den sonra tahta geçen oğlu I. Murşili, daha ziyade güneydoğu cephesinde ağırlık vermişti. Bu cümleden olmak üzere, önce Kuzey Suriye'deki Halep Krallığı'nı yıkmış (7), ardından da o zamanki dünyanın en büyük kültür merkezleri olan Mari (Tel Hariri) ve Babil'i zaptederek (MÖ. ca. 1550), I. Babil Sülalesi'ne son vermişti (3).

Babil'in zaptıyla Mezopotamya medeniyetinin kapıları Anadolu'ya açıldığı gibi; Akdeniz ticaretini Basra Körfezine bağlayan Fırat Kervan yolu'nun kontrolü de Hititler'in eline geçmiş oluyordu (9).

Ne var ki, bu parlak zafere rağmen, I. Murşili, başkent Hattuşaş'a döndükten az sonra, eniştesi Hantili ve onun işbirlikçilerinin hazırladığı bir komplo neticesinde öldürülmüştü (10).

Telepinuş fermanından öğrenildiğine göre, I. Murşili'nin ölümünden Telepinuş'un iktidarına kadar uzanan dönem, Anadolu'da "Gasıp Krallar Devri" olarak adlandırılır. Çünkü bu devirde, hemen her kral, selefini öldürerek tahta geçmiştir. Böyle bir durumdan, dış düşmanların yararlanacağına şüphe yoktur. Nitekim bu devirde başa geçen bütün Hitit kralları, güneydoğudan gelen Hurri ve kuzeyden gelen Gaşka kavimlerinin saldırılarını önlemek için, amansız bir mücadele içerisine girmişlerdir.

Görülüyor ki, Gasıp Krallar devrinde yaşayan Hitit kralları, Batı Anadolu ile uğraşmak şöyle dursun, dışarıdan gelen Hurri ve Gaşka kavimlerinin istilalarına bile karşı koyamayacak kadar güçsüz idiler. Eski Hitit devletinin son kralı olarak kabul edilen Telepinuş'un iktidarının sonlarına doğru, tarihi kaynakların sustuğu görülür. Öyle ki, yeni bir sülalenin kurucusu sayılan II. Tuthalya zamanına kadar geçen bu vesikasız döneme, "Karanlık Çağ" adı verilir (11).

Bereket versin ki, tam bu sırada Batı kaynakları imdadımıza yetişmektedir. Gerçekten bu devirde, Eski Önasya dünyası, Hint-Avrupa kökenli Mitanni kavminin istila hareketi ile sarsılırken, Batı Anadolu'da da yeni bir kavmin ortaya çıktığını görüyoruz. Bunlar, Troya (12), Efesos (13), Miletos (14) ve Müskebi (15) gibi Batı Anadolu kentlerini kolonize eden Mikenler (Akalar) idi. Söz konusu kentlerle yapılan kazılarda bol miktarda Miken seramikleri bulunmuştur. Demek ki, Akalı kolonistler, Hitit devletinin iç karışıklıklarla çalkalanmasını fırsat bilerek, Batı Anadolu'ya ayak basmışlardı.

II- ORTA HITİT DEVLETİ ZAMANINDA BATI ANADOLU POLİTİKASI

Yukarıda sözü ettiğimiz Karanlık çağda (MÖ. Ca. 1500-1450) iktidara gelen Hitit kralları hakkında, Hattuşaş arşivindeki kurban listeleri dışında, herhangi bir vesika bulunamamıştır (16). Bu listelerde, tanrılara kurbanlar sunan kral, kraliçe ve

prenslerin adları yazılıdır. Bunlardan "E" listesinde (KBO II, 15) sırasıyla şu kralların adlarını görüyoruz:

Alluwamna

II. Hantili

II. Zidanza

II. Huzzia

II Tuthalya

Bunlardan Alluwamna ve II. Huzzia'nın "Tabarna mühürleri" bulunmuştur (17). II. Hantili ve II. Zidanza hakkında ise kurban listeleri dışında, arkeolojik ve yazılı herhangi bir belgeye rastlanamamıştır.

Demek oluyor ki, Orta Hitit devleti zamanında yaşayan kralların kendileri hakkında bile yeterli bilgi sahibi olamıyoruz. Bu durumda onlardan, Batı Anadolu ile ilgilenip ilgilenmediklerine dair vesika beklemek yersizdir.

Yukarıdaki isimlerden II. Tuthalya ile yeni bir sülalenin iktidara geldiği anlaşılıyor.

III. YENİ HİTİT DEVLETİ ZAMANINDA BATI ANADOLU POLİTİKASI

II. Tuthalya, daha sonra Hitit İmparatorluğu'nu yaratacak olan sülalenin kurucusudur. Onun zamanında devletin yeniden toparlanmaya başladığı ve Önasya'nın hatırı sayılır güçlerinden biri olmaya çalıştığı görülür.

Adı geçen kralın Batı Anadolu politikasına gelince; yakın zamanlara kadar, IV. Tuthalya'ya ait olduğu zannedilen annelerin, artık II. Tuthalya'ya ait olduğu anlaşılmıştır (13). Bunlardan birinde (KUB XXIII, II), II. Tuthalya, Kuzeybatı Anadolu'da bulunduğu tahmin edilen 22 şehirden müteşekkil Aşşuva konfederasyonuna karşı kazanmış olduğu büyük bir zaferden bahsetmekte (19) ve müteakip satırda da düşman şehirlerinin adlarını sıralamaktadır.

II. Tuthalya, yukarıda sözü edilen savaş sonunda birliğin lideri olan Aşşuva kralı DSUM-DLAMA ile oğlu Kukkuliş'i ve damadı Malazitiş'i çocuklarıyla beraber esir alarak Hattuşaş'a götürmüştü. Fakat Hitit kralı sonradan Kukkuliş'i affederek, onu memletine vasal kral olarak tayin etmişti. Ne var ki, Kukkuliş, tekrar isyan etmiş, bunun üzerine Hitit kralı ikinci defa Aşşuva üzerine sefer etmek zorunda kalmıştı. Ancak bu defa Aşşuva tahrip edilmiş, Kukkuliş de öldürülmüştü.

II. Tuthalya ve oğlu I. Amuvanda idaresinde bir de Madduvattaş sorunu vardı (20). Harriyati (Karya) ve Zippaşa memleketleri kralı Madduvattaş'ın memleketi,

Ahhiyava kralı tarafından istilâ edilmiş ve Madduvattaş, Hitit kralı II. Tuthalya'ya sığınmıştı. Hitit kralı, kendisine ordu ve malzeme vermiş ve böylece Madduvattaş, krallığını yeniden ele geçirmeyi başarmıştı. Fakat Ahhiyava kralı, ikinci kez gelerek Madduvattaş'ın memleketini zaptetmişti. Bunun üzerine Hitit kralı, işe bizzat el koymuş ve Şeha nehri memleketinde vukubulan savaşta, Ahhiyava kralı Attarişşiyaş (21), büyük bir yenilgiye uğratılmıştı. Ancak gariptir ki, Madduvattaş bu savaşta düşmanla işbirliği yapmış, fakat buna rağmen, Hitit kralı, kendisini affederek bugün elimizde bulunan antlaşmayı yapmıştı (22).

Diğer taraftan bu antlaşmada, Madduvattaş'ın, kızını, Arzava kralı II. Kupanta-Kal'a vererek akrabalık kurması suç sayılmaktadır ki, buradan, II. Tuthalya ile Arzava kralı arasındaki ilişkilerin de gergin olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu antlaşmadan öğrenildiğine göre, Madduvattaş, Hatti kralı adına Arzava Krallığı'nı da zaptetmiş, gerçekte ise hakimiyet sahasını genişletmişti. Bütün bunlar bir yana, Alaşya'dan (Kıbrıs) gelen vergilere de el koymuştu (23).

Demek oluyor ki, II. Tuthalya annelerindeki zafer şarkılarına rağmen, Batı Anadolu'daki Hitit hakimiyeti, daha MÖ. 15. yüzyılın sonlarında, kağıt üzerinde kalmıştı. Gerçekte ise burada artık Ahhiyava kralı ile onun vasalları olan Aşşuva (Asya) ve Harriyati (Karya) krallıkları hakim idiler.

II. Tuthalya'dan sonra Hitit tahtına oğlu I. Arnuvanda geçmiştir. II. Tuthalya öldüğü zaman, Madduvattaş sorunu henüz neticeye bağlanmamış olmalıdır. Çünkü, Madduvattaş antlaşmasının sonunda, baba-oğul birlikte zikredilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, II. Tuthalya, hayatının sonlarında doğru, oğlunu da idareye iştirak ettirmişti, veyahut Madduvattaş antlaşması, II. Tuthalya'nın ölümünden sonra, oğlu I. Arnuvanda tarafından yazdırılmıştı.

I. Arnuvanda'dan sonra Hitit tahtına geçen oğlu Tuhkanti-Tuthalya ve onu bertaraf ederek tahtı ele geçiren I. Şuppiluliuma (MÖ. 1380-1335) zamanlarında, memleketin ekonomik menfaatleri icabı daha ziyade güneydoğu cephesine ağırlık verilmiş ve dolayısıyla Batı Anadolu ile yeterince ilgilenilmemiştir.

Hitit devletini imparatorluk haline getiren ve son derece yetenekli bir devlet adamı olan I. Şuppiluliuma'nın vebadan ölmesi üzerine, yerine en büyük oğlu II. Arnuvanda geçmiş, fakat bu kral da ancak bir yıl kadar idare ettikten sonra, aynı akıbete uğramıştı.

II. Arnuvanda'dan sonra Hitit tahtına henüz bir çocuk olan II. Muşilli geçmişti. Aslında Muşilli'nin tahta geçmesi izah edilemez. Çünkü, tahta geçtiği zaman çok küçüktür ve ağabeyleri de vardır (24). Fakat bize öyle geliyor ki, Huttuşaş'ta veba salgınının devam etmiş olması karşısında, Halep ve Karkamış krallıklarını idare etmekte olan ağabeyleri Telepinu ve Biyaşşili, belki de bu bulaşıcı hastalığa yakalanmamak için, tahtı en küçük kardeşlerine bırakmak zorunda kalmışlardı.

Murşili devri olaylarını, kendi annelerinden (25) öğreniyoruz. Bu belgelerden öğrenildiğine göre, Hitit tahtına bir çocuk kralın çıktığını duyan vasal şehirlerin hemen hepsi ayaklanmışlardı. Fakat Murşili, Hitit ordularının başına geçerek, bir hudduttan diğerine koşmuş ve giriştiği her seferden galip çıkmıştır (26).

II. Murşili de, diğer Hitit kralları gibi iktidarının başlarında evvela Gaşkalar'la uğraşmak zorunda kalmış, daha sonra idaresinin 3. yılında Arzava memleketleri üzerine sefere çıkmıştı. Gerçekten, Arzava memleketleriyle eskiden beri yapılagelmekte olan münasebetler, II. Murşili zamanında en hareketli dönemine girmişti. Nitekim Hitit tahtına bir çocuk kralın geçmesi, bütün düşman memleketlerinde olduğu gibi, Arzava memleketlerinde de bağımsızlık için gerekli bütün şartların hazır olduğu kanaatini uyandırmıştı. Murşili, annelerinde, Arzava kralı Uhhazitiş'in Milavanda (27) şehrini Ahhiyava kralına vermesini, harp sebebi olarak ileri sürmektedir. Henüz yeri tam olarak lokalize edilemeyen Ahhiyava Krallığı (28), stratejik bakımdan önem taşıyan Milavanda şehrine karşılık Arzava Krallığı'na taviz olarak askeri yardımda bulunmuş olmalıdır. Çünkü Murşili, kendi kuvvetleri yeterli gelmemiş olmalı ki, eniştesi Mira beyi Maşhuluvaş'tan yardım istemişti. Bundan başka, yine Batı Anadolu'da olduğu zannedilen Attarimma, Şuruda ve Huvarşanaşşa şehirleri de Arzava kralı ile işbirliği yapmışlardı. Şeha nehri memleketi kralı Manapa-Dattaş da bu koalisyona dahildi. Ayrıca bu devirde Güney Anadolu sahillerinde oturan Lukkalar'dan bahsedilir. Hitit İmparatorluğu'nun en kuvvetli olduğu bir zamanda nasıl olurda Ege kavimleri arasında sayılan Lukkalar, Güney Anadolu'ya yerleşmiş olabilirler? Bu çelişkiyi nasıl izah edebiliriz?

Yakın zamanlara kadar, Ege Göçleri'nin iki evrede cereyan ettiği ve Murşili annelerindeki Lukkalar'la, bir Amarna mektubunda (EA 151) zikredilen Danunalar'ın Ege Göçleri'nin ilk evresinde geldikleri sanılıyordu. Oysa, yeni dil tetkikleriyle anlaşılmıştır ki, Luvice'nin eng eç aşaması, Likyalılar'ın dilidir. Başka bir deyimle, Likçe substrat dillerdendir ve Luvice'dir (29).

Demek oluyor ki, o devirdeki Lukkalar, Batı Anadolu'daki klasik Likya'nın o-tokton veya hiç olmazsa Luviler'le gelmiş olan halkı idi. Buna göre, MÖ. 2. Binyıl Anadolu'sunda bir taraftan Akalar, diğer taraftan onlarla dil bakımından akraba olan Likyalılar, Güney Anadolu'da yerleşmişlerdi.

Lukkalar hakkında verdiğimiz bu kısa malumattan sonra, biz tekrar konumuza dönelim.

Arzava koalisyonuna karşı ilk muharebe Valma (Elmalı) civarındaki Astarpa (Aksu) nehri kıyısında vukubulmuş, fakat kesin bir sonuç alınamamıştı. Mevsim kışa girdiğinden savaşa bir süre ara verilmiş, ertesi yılın ilkbaharında tekrardan Arzava memleketlerine sefer edilmişti. Ancak bu defa, Arzava ordusu kesin bir yenilgiye uğratılmıştı (30).

Zaferden sonra genç kral, Arzava koalisyonuna giren bütün müttefikleri cezalandırmağa karar vermişti. Fakat Şeha nehri memleketi kralı Manapa-Dattaş, anesini ve ihtiyarları göndererek Hitit kralından af dilemiş ve ricası yerine getirilmişti. Böylece Batı Anadolu'daki asayiş yeniden sağlandıktan sonra, Arzava memleketlerinin herbiri ile ayrı birer antlaşma yapılmıştı. bu antlaşmalara göre, Şeha nehri memleketi yine Manapa-Dattaş'a (31), Happala Targaşnalliş'e, Mira ve Kuvalya memleketleri Maşhuiluvaş'a, Küçük Arzava Krallığı da esir düşen Arzava kralının oğlu prens SUM-ma İnaraş'a verilmişti (32).

Görülüyor ki, II. Murşili zamanında Batı Anadolu ile yakından ilgilenilmek zorunda kalınmıştı. Çünkü, Batı Anadolu kentlerini isyana teşvik eden ve fakat yeri kesin olarak bilinmeyen Ahhiyava Krallığı, Hitit İmparatorluğu karşısında yeni bir güç olarak yükselmeye başlamıştı.

II. Murşili'nin ölümünden sonra tahta geçen büyük oğlu Muvattali zamanında, Yakın Doğu'nun iki büyük siyasi gücü olan Hitit ve Mısır devletleri, tarihin kaydettiği ilk meydan muharebesini yaptıkları halde, bu savaşa ait Hitit kaynakları (33) çok azdır. bu devir siyasî vesikalarından öğrenildiğine göre, Muvattali devrinin siyasî olayları çok cepheli olmakla beraber, daha ziyade yine Kuzey Suriye'ye ehemmiyet verildiği anlaşılıyor. Fakat Arzava beylikleri de evvelden olduğu gibi, için için kaynamaya devam ediyordu. Milavandali Piyamaradu'nun (34) isyanı da bu devre konulmaktadır. Viluşa (İlion) kralı Alakşanduş ile de bir antlaşma yapılmak zorunda kalınmıştı (35).

Bu antlaşmanın 14. paragrafında: "Ben, Güneş'le aynı seviyede olan Mısır kralı, Babil kralı, Hanigalbat kralı veya Asur kralları veya herhangi biri bana karşı harbederse, piyadelerin ve harp arabalarıyla sen de benimle beraber harbe katılacaksın!" denilmektedir ki, bu kayıttan, Muvattali'nin Mısır seferine niyet ettiği açıkça anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki, Hitit kralı Muvattali de esas gayesi olan Kuzey Suriye hakimiyetini gerçekleştirebilmek için, Batı Anadolu'daki kentlerle antlaşmalar yapmak suretiyle hem arkasını emniyete almış, hem de Kadeş savaşında bu kentlerin kendisine askerî yardımda bulunmalarını sağlamıştır. Gerçekten, II. Ramses'in sözde zafer kitabelerinde Arzava, Masa, Kaşka, Kizzuvatna, Dardana, Karkışa ve Lukka gibi Batı Anadolu memleketleri, Hititler'in müttefikleri olarak belirtilir (36).

Muvattali'nin ölümünden sonra Hitit tahtına oğlu Urhi-Teşup geçmiş, fakat bu kral, amcası III. Hattuşili tarafından tahttan indirilmiştir.

Son derece başarılı bir kral olan III. Hattuşili'nin dış politikadaki en büyük becerisi, 17 yıldan beri devam etmekte olan Mısır harplerine son vererek, Mısır'la bir barış antlaşması yapmasıdır.

III. Hattuşili'den sonra yerine oğlu IV. Tuthalya geçmiştir. Hattuşaş arşivinde bu krala ait pekçok vesika ele geçmiştir. Bu vesikaların hepsi göz önüne alındığında,

MÖ. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren (MÖ. 1250'lerden sonra), Önasya dünyasındaki siyasal dengenin değiştiği görülür:

1- Herşeyden önce Asur devleti, artık "Büyük Devlet" haline gelmiştir.

2- I. Tukulti-Ninurta, I. Şuppiluliuma tarafından tampon bir devlet halinde yeniden tesis edilen Mitanni Krallığı'na ait toprakları eline geçirdikten başka, Karkamış'ı da Hitit sülâlesinin elinden alma girişiminde bulunmuştur.

3- III. Babil (Kas) devleti ise Asur'la yaptığı mücadeleler sonucunda iyice zayıflamıştır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Mezopotamya'da yangın bacayı sarmıştır. Fakat, her ne hikmetse, Hitit kralı IV. Tuthalya, bu olaylar karşısında hiç telaş etmemekte, babasından kalan bütün Anadolu ve Suriye toprakları üzerinde rahat, zengin yaşantısını sürdürmektedir.

IV. Tuthalya'nın gevşek yönetimi yüzünden, batıdaki Ahhiyava devleti de, artık o devrin hatırı sayılır güçlerinden biri olmuştu. Zira, IV. Tuthalya'nın, Amurru kralı İştarmuva ile yaptığı antlaşmada yer alan: "Eğer ben, haşmetmeab, Asur, Karduniaş (Babil), Mısır ve Ahhiyava Büyük Kralları ile savaşsam, sen de onlara karşı düşman olacaksın" ifadesinden, Ahhiyava devletinin de zamanın büyük devletleri arasına girdiği, kendiliğinden anlaşılmaktadır (37). Fakat, yukarıdaki pasajda geçen "ve Ahhiyava kralı" kelimeleri silinmiştir. Buna rağmen, işaretler halâ okunaklıdır. Aslında Ahhiyava Krallığı o devrin hatırı sayılır güçlerinden biri olmamış olsaydı, Ahhiyava kralının ismini Hititli kâtime ilave ettirmek biraz zor olurdu. Fakat silinti, Hititler'in gerçeği resmen kabullenmek istemediklerini gösterir (38).

Görülüyor ki, Eski Hitit devleti zamanından itibaren, devletin ekonomik menfaatleri ve icabı hep Güneydoğu Cephesi'ne ağırlık verilmesi ve dolayısıyla Batı Anadolu ile ilgilenilmemesi yüzünden, bu saha devamlı olarak boş kalmış ve II. Tuthalya devrinden sonra da buraya yerleşen güçler, Hitit devletine kafa tutmaya başlamışlardır. IV. Tuthalya'nın da sanki gözleri kapalı gibi, inatla doğuya ve özellikle güney cephesine dönük bir politika izlemesi (39), Hitit devletinin Batı Anadolu üzerindeki hakimiyetinin kâğıt üzerinde kalmasına yolaçmıştır.

IV. Tuthalya'dan sonra yerine oğlu III. Amuvanda geçmişti. Bu krala ait vesikalar oldukça azdır. Bunlar arasında Ahhiyava kralı olduğu zannedilen Antarauva'ya (40) gönderilen bir mektup (KUB XXVI, 91), Anadolu'nun Ege Göçleri arifesindeki durumunu göstermesi bakımından çok önemlidir. Amuvanda, bu mektubunda, Antarauva'ya "Biraderim" diye hitabetmektedir. Demek ki, Ahhiyava devleti artık bir "Büyük Devlet" olmuş, şimdi de Anadolu'yu istilâya çalışıyor ve bunun için de Batı Anadolu'daki Hitit Büyük Kralına bağlı küçük beylikleri isyana teşvik ediyor, onlara askerî yardımlarla bulunuyordu.

Demek oluyor ki, III. Amuvanda devrinde Batı Anadolu'daki küçük şehir beyliklerini isyana teşvik eden Ahniyaya Krallığı, artık irikârı kabil olmayan büyük bir güçtür. Hitit kralının Ahhiyava kralına "Biraderim" diye hitabetmesi de, onun, Hitit devletiyle aynı seviyede büyük bir krallık olduğunun en açık delilidir.

III. Amuvanda'dan sonra tahta geçen biraderi II. Şuppiluliuma hakkında, hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Bu suretli, Büyük Hitit İmparatorluğu'nun, bu kral zamanında (MÖ. ca. 1200'ler), ani ve muazzam bir akın halinde vukubulan Ege Göçleri ile yıkıldığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak denilebilir ki, Anadolu'nun coğrafi şartlarının zorlaması neticesinde, Hitit kralları genellikle güney cephesine ağırlık vermişler, Batı Anadolu ile ancak, bu bölgeden Hitit devletine karşı yapılan tecavüzler dolayısıyla meşgul olmuşlardır. Bu ise, uzun vadede, Hitit devletlerine çok pahalıya mal olmuş, II. Tuthalya döneminde başlayan Ahhiyava tehlikesi, giderek büyüyerek Hitit devletinin son zamanlarında güçlü bir Ahhiyava Krallığı'nın ortaya çıkmasına ve Hitit nüfuzunun Batı Anadolu'dan tamamen silinmesine yolaçmıştır.

DİPNOTLAR

- * S.Ü. Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Başkanı, KONYA
- 1- Bu görüşler için bkz: E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, Konya 1989, s. 24-25.
- 2- F. Kinal, Eski Anadolu Tarihi (2. Baskı), Ankara, 1987, s. 85.
- 3- J. Friedrich, Verträge II, 5., parağraf 2-3.
- 4- Viluşa= İlion için bkz: H. Bossert, Asia, İstanbul 1946, s. 32; O. R. Gurney, The Hittites, London 1961, s. 57; J. Garstang - O.R.Gurney, The Geography of Hittite Empire, London 1959, s. 105, 107, 122.
- 5- Tuvanuna (Tyana=Kilisehisar) için bkz: A. Goetze, Kizzuwatna, New Haven 1940, s. 53, n. 200.
- 6- F. Kinal, Arzava Memleketlerinin Mevkii ve Tarihi, Ankara, 1953, s. 22.
- 7- E. Memiş, a.g.e., s. 41-42.
- 8- H. Otten, Saeculum 15/2(1964), s. 121, n. 2; E. Memiş, "Hitit Siyasi Tarihinde Taht Mücadeleleri", S.Ü. Eğitim Fak. Dergisi, 1, Konya 1987, s. 114.
- 9- E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, s. 42.
- 10- O.R. Gurney, The Hittites, s. 24.
- 11- O.R. Gurney, a.g.e., s. 25.
- 12- C. Blegen, Troy and Trojans, London 1963, s. 140-147.
- 13- AJA 68, 1964, s. 157.
- 14- AJA 68, 1964, s. 162.
- 15- Y. Boysal, DTCFD. XII/2.
- 16- H. Otten, MDOG 83, s. 47 vd.
- 17- Tabarna mühürleri, üzerinde sadece bir rozet ve onun etrafında "Tabarna X, Büyük Kral. Kim onun sözünü değiştirirse, ölür" ibaresi yazılı mühürlerdir. H.G. Güterbock, SBO I, No. 85, 86 gibi.
- 18- Bu hususta bkz: Houwink Ten Cate, The Records of the Early Hittite Empire, İstanbul 1970; A. Kammenhuber, ZA 57 (NF 23), 1965, s. 179, n. 13 ve De Arier, 31-32; 37-38; 41-42; 45 n. 13, 101, n. 311; Onofrio Carruba, SMEA 18 (1977), s. 140.
- 19- H. Bossert, Asia, s. 27-28.

- 20- KUB XIV, 1: A. Goetze, MVAeG 32 (1928), s. 1-178.
- 21- Forrer, II. Tuthalya devrinde yaşayan ve "Ahhiyavalı adam" denilen Attarişşiyaş'ın Miken kralı Agamemnon'un babası Atreus'la idantifiye edilebileceğini ileri sürmektedir (E. Forrer, RA I, 56). Fakat, hiçbir yerde ondan "Ahhiyava kralı" olarak bahsedilmez. Görülüyor ki, bu iki ismi idantifiye etmek isteyen Forrer'in yegane dayanağı, isim benzerliklerinden öteye, geçmez. Üstelik, Attarişşiyaş'la Atreus'un yaşadıkları devirler arasında aşağı yukarı iki asırlık bir zaman farkı vardır. Zira Attarişşiyaş, MÖ. 15. yüzyılın ikinci yarısında, Atreus ise MÖ. 13. yüzyılın ilk yarısında yaşamışlardır.
- 22- A. Goetze, Madduwattas, MVAeG 32 (1928), s.-178.
- 23- Denys Page, History and the Homeric Iliad, Los Angeles 1959, s. 100.
- 24- O.R. Gurney, The Hittites, s. 34.
- 25- A. Goetze Die Annalen des Mursilis, MVAeG 38, Leipzig 1933; O.R. Gurney., a.g.e., s. 47.
- 26- F. Kinal, Eski Anadolu Tarihi, s. 107.
- 27- Milavanda = Miletos için bkz: G.L. Huxley, Achaeans and Hittites, Oxford 1960, s.11.
- 28- Bilim adamlarının Ahhiyava memleketinin mevkii hakkındaki muhtelif görüşlerini toplu olaak görmek için bkz: Ö. Çapar, "Ahhiyava Sorunu", A.Ü.D.T.C.F. Tar. Arş. Der, Sayı 25, Ankara 1982.
- 29- H. Ten Cate, The Luwian Population Groups of Lycia and Cilicia aspera during the Hellenistic Period., Leiden 1961, s. 85.
- 30- F. Kinal, Eski Anadolu Tarihi, S. 108.
- 31- J. Friedrich, Verträge II, MVAeG 34, 1930, s. 1-41.
- 32- J. Friedrich, Verträge II, MVAeG 31.
- 33- Bunlar, III. Hattuşili'nin otobiyografisi olan KUB XXI, 17'deki küçük bir kayıt ile IV. Tuthalya-İştarmuva antlaşmasındaki tek bir satırdan ibarettir.
- 34- Yaptığımız araştırmalar sonucunda, -radu soneki taşıyan isimlerin de Luvice olduğu anlaşılmıştır. örneğin Hilaradu, tarhunderadu, Abiradu, Sum-ma-radu gibi. O halde Piyamaradu ismi de -radu soneki taşıdığından, Luviler'den olmalı idi. Bkz: B. Landsberger, JCS VIII, 1954, s. 126, n. 302.
- 35- J. Garstang- O. R. Gurney, The Geography of Hittite Empire, s. 102-105.
- 36- S. Alp, Anma Kitabı, Ankara 1974, s. 432.
- 37- E. Laroche, RHA 48, s. 41; E. Forrer, Forschungen I, 32.
- 38- O. R. Gurney, The Hittites s. 50.
- 39- O. Carruba, SMEA 18 (1977), s. 151.
- 40- H., Bossert, Asia, s. 24.